

ΜΕΡΙΚΕΣ ΕΘΝΙΚΕΣ ΒΕΒΑΙΟΤΗΤΕΣ

ΛΑΜΠΡΟΣ ΜΠΑΛΤΣΙΩΤΗΣ

Το Τσάμικο ζήτημα είναι από τα τελευταία κάστρα της εθνικής μας ιστορίας, και απ' ότι αποδείχθηκε πρόσφατα και της εθνικής ομοψυχίας. Συνιστά ίσως τη μοναδική περίπτωση, το μοναδικό από τα ιστορικά «ατυχήματα» για το οποίο παραμένει ακλόνητη η πεποίθηση ότι το δίκιο είναι με το μέρος μας.

Η άνθιση της «νέας ιστοριογραφίας» σχετικά με θέματα τα οποία μέχρι πρότινος θεωρούνταν ταμπού, ή των οποίων η ιστορική προσέγγιση έπρεπε να ακολουθεί συγκεκριμένη εθνική γραμμή, δεν άγγιξε τσάμικο ζήτημα. Αντίθετα λοιπόν, τόσο με τα ζητήματα μειονοτήτων που αποτέλεσαν ως ένα βαθμό προνομιακό χώρο νέων ιστορικών και «νέων ιστοριών» την περασμένη δεκαετία, όσο και με μελέτες που αφορούσαν τη βαλκανική ιστορία και ειδικότερα τις σχέσεις της Ελλάδας με τις άλλες βαλκανικές χώρες, οι Τσάμηδες απουσιάζουν επιδεικτικά από τα ενδιαφέροντα της επιστημονικής κοινότητας. Μάλιστα, αξίζει να σημειωθεί ότι ελάχιστες είναι και οι μελέτες για την Αλβανία και τις ελληνοαλβανικές σχέσεις, κάτι που εκ πρώτης όψεως αντιφάσκει με την ισχυρή παρουσία αλβανών μεταναστών, τις έντονες πολιτικές αντιπαράθεσεις μεταξύ των δύο χωρών και την οριενταλιστικού τύπου διάθεση εξερεύνησης που παρουσιάζει μια άγνωστη χώρα.

Ενώ λοιπόν, ένα τμήμα των κοινωνικών επιστημόνων, μέσα στη δεκαετία του ενενήντα, ανατρέπει τις μέχρι τώρα καθολικές παραδοχές και αντιλήψεις σχετικά με τους σλαβόφωνους της Μακεδονίας και τη Μειονότητα της Θράκης, δεν συμβαίνει το ίδιο με τους Τσάμηδες. Ένα ακόμη ζήτημα, αυτό των Βλάχων και της «εθνικής παρέκκλισης» ενός τμήματός τους παραμένει επίσης στα ανέγγιχτα ζητήματα. Μάλιστα, είναι εμφανής μια προσπάθεια «αποκατάστασης» των σλαβόφωνων μέσω της σύνδεσής τους με το ΚΚΕ και της ανάδειξης των σκληρών διακρίσεων που υφίσταντο, και της παράλληλης υποβάθμισης της συμπόρευσής τους με τις βουλγαρικές δυνάμεις ή της ύπαρξης κοινοτήτων που θεωρούν ότι ανήκουν στο βουλγαρικό έθνος.

Η Μειονότητα της Θράκης, από την άλλη, εξετάζεται, σήμερα, περισσότερο την περίοδο από την δεκαετία του 1950 ως την δεκαετία του 1990. Σε αυτή την περίπτωση η, ούτως ή άλλως, εύκολη ανάδειξη των στοιχείων που συγκρότησαν την πολιτική σημαντικών διακρίσεων από τη μεριά του κράτους αποφεύγει να συνδιαλεχθεί με δύο άλλες παραμέτρους, που ομοιάζουν με αυτές που συναντάμε και όταν ασχολούμαστε με το Τσάμικο: πρώτον, την υλοποίηση και αποδοχή της πολιτικής των διακρίσεων από τη «χριστιανική» κοινότητα της Θράκης, που έφτασε μέχρι τη δυναμική αντίδρασή της όταν η Μειονότητα αποφάσισε να διεκδικήσει την άρση των διακρίσεων (ποιος θυμάται το «μίνι πογκρόμ» στην Κομοτηνή σήμερα); δεύτερον, την καθοδήγηση, ή έστω την συμμετοχή της Τουρκίας στη χάραξη της πολιτικής που ακολούθησε η Μειονότητα τότε στις διεκδικήσεις της, την πλήρη αποδοχή από το μεγαλύτερο μέρος των ελίτ της μειονότητας ότι είναι τέκνα μιας μητέρας πατρίδας. Υφίσταται, δηλαδή, και σήμερα ακόμη, ζήτημα αποδοχής ότι υπάρχει μια «κλασική» εθνική μειονότητα, δηλ. μια τουρκική μειονότητα στη Θράκη.

Ο Λάμπρος Μπαλτσιώτης είναι ιστορικός.

Τα παραδείγματα αυτά καταδεικνύουν κατά τη γνώμη μας δύο προβλήματα σχετικά με την νεότερη παραγωγή των κοινωνικών επιστημών. Το πρώτο σχετίζεται με το γεγονός ότι ακόμη και σήμερα για να εξεταστεί μια «αποκλίνουσα» κοινότητα με σχετική αντικειμενικότητα έχει ανάγκη να γίνει συμπαθητική, αρεστή, ή ακόμη και να αποκατασταθεί, να επανακάμψει στην ιστορική νόρμα, ή στην όποια κυρίαρχη αντίληψη περί ηθικού και εθνικού συμφέροντος.

Το δεύτερο αφορά την απουσία εκείνων των «ιστοριών» που θα τολμούσαν να παρουσιάσουν τις αθέατες πλευρές της πολιτικής ενάντια στις κοινότητες αυτές. Το έλλειμμα δεν αφορά τόσο την παρουσίαση της πολιτικής του εθνικόφρονος κράτους, όσο της συμπεριφοράς των τοπικών «ελληνικών» κοινοτήτων, του κάθε υποκειμένου, ενάντια στις «αποκλίνουσες» αυτές κοινότητες, αλλά και των κοινωνικοοικονομικών αιτίων των συμπεριφορών τους. Και ενώ εδώ φαίνεται ότι η Αριστερά έχει ένα μεγάλο πλεονέκτημα, αφού δεν μπορεί να «συγκριθεί» η πολιτική της άποψη και πρακτική στη μετεμφυλιακή Ελλάδα απέναντι στις μειονότητες με αυτή των κομμάτων που άσκησαν εξουσία, αλλά και τοπικών ομάδων συμφερόντων, φαίνεται ότι αδυνατεί να συγκρουστεί με τον λαό και τις κυρίαρχες σε αυτόν απόψεις. Είναι χαρακτηριστικό δε ότι και η «αποκατάσταση» της γλωσσοπολιτισμικής ομάδας των Παφραλήδων εμπίπτει εν πολλοίς στο παραπάνω σχήμα: προσπάθεια αφενός ανάδειξης μιας συμπαθητικής και ηθικής κοινότητας, αφετέρου υποβάθμισης της «απόκλισης», της συνεργασίας με τον «κακό».

Τελικά, η ύπαρξη ανθρώπων που, ασχέτως κινήτρων και συμφερόντων, έζησαν στην ελληνική επικράτεια αλλά ταυτίστηκαν με άλλες εθνικές κοινότητες, ή ακόμη δεν λειτούργησαν σύμφωνα με τις ενσωματωμένες αντιλήψεις περί συμπεριφοράς του έθνους συνεχίζει να προκαλεί αμηχανία. Έτσι για παράδειγμα ενώ η Μικρασιατική εκστρατεία μπορεί να υφίσταται σκληρή κριτική, οι ακρότητες των ελλήνων στρατιωτών να βγαίνουν στη φόρα, η λιποταξία στις τάξεις του ελληνικού στρατού είναι από τα ζητήματα που δεν προβάλλονται. Το κάψιμο ενός τούρκικου χωριού, η δολοφονία μερικών αμάχων, ο βιασμός εντάσσονται στην πολεμική σύγκρουση, σε προσωπικές αδυναμίες, μπορούν να εξηγηθούν και να δικαιολογηθούν. Οι λιποταξίες ελλήνων στρατιωτών από τους Βαλκανικούς Πολέμους μέχρι και τη Μικρασιατική εκστρατεία, κυρίως εκεί, προκαλούν αμηχανία, αντιστρατεύονται θεμελιώδεις και καθολικά αποδεκτές εθνικές προσλήψεις. Η σφαγή σε αυτή την περίπτωση μπορεί να ενσωματωθεί πιο εύκολα από τη λιποταξία στη νέα εθνική ιστορία. Ο «Βούλγαρος» της Καστοριάς ή των Σερρών παραμένει μια φιγούρα που θολά αντικρίζει ο ιστορικός μας φακός, ή όταν την αντικρίσει ευκρινώς την αποκόπτει από το περιβάλλον της και την τοποθετεί απέναντι, σε μια ανυπέρβλητη αντίθεση με το εθνικό. Αναπαράγει, ακριβώς, διαφοροποιημένα βέβαια τις εθνικές ιστορίες. Τοποθετώντας το σκηνικό στην Τσαμουριά, ο «Έλληνας» δεν μπορεί να σφάξει χωρίς λόγο ένα μωρό, δεν μπορεί να σκοτώσει για δυο πρόβατα, δεν μπορεί να σκυλέψει πτώματα Δεν μπορεί επίσης να γλεντά μερικές μέρες πριν με αυτόν που θα σφάξει, να έχει οικογενεια-

κούς και φιλικούς δεσμούς πριν, να μιλά την ίδια γλώσσα και να τραγουδά τα ίδια τραγούδια.

Όταν η αριστερά τη δεκαετία του '90 ανέλαβε, αφενός να υποστηρίξει τους μειονοτικούς της Θράκης και να αντιπαχθεί στη μακεδονική παράνοια, βρήκε στηρίγματα. Μπορεί για την ίδια η συμμετοχή Σλαβομακεδόνων στον Εμφύλιο με τον ΔΣΕ, το «άκακο» μακεδονικό έθνος και η υπεράσπιση του αδικημένου στην περίπτωση της Θράκης να αποτέλεσαν ισχυρά εσωτερικά κίνητρα. Όμως, ένα τμήμα των ελίτ της χώρας αντιλαμβανόταν ότι το αναμίσγμα ιστορικών «μπουρδών», κατά την τρέχουσα έκφραση, απογύμνωνε τη χώρα και καθιστούσε ακόμη δυσκολότερη τη θέση της, ενώ η μερική επαναδιατύπωση της ιστορίας ήταν αναπόφευκτη και «εθνικά συμφέρουσα». Αυτόν τον εκσυγχρονισμό ανέλαβε η αριστερά, και φαίνεται ότι δεν τα κατάφερε άσχημα.

Αυτός ο εκσυγχρονισμός όμως δεν πραγματοποιήθηκε στην περίπτωση του τσάμικου ζητήματος. Είναι εμφανές ότι εδώ η αριστερά δεν είχε κανένα έρεισμα, καμία «ηθική» υποχρέωση να προβεί σε αναθεώρηση των ιστορικών παραδοχών. Η επαναδιατύπωση κάποιων απόψεων και αντιλήψεων δεν φαίνεται ότι ήταν άλλωστε στις προτεραιότητες των ελίτ που αναφέραμε προηγουμένως.

Όλο λοιπόν το πολιτικό φάσμα, πολιτικοί και επιστήμονες με διαφορετικές ιδεολογικές αφετηρίες συμφωνούσαν στην περίπτωση των Τσάμηδων: συνεργάστηκαν με τους κατακτητές, ήταν πλούσιοι, έθεσαν εαυτόν στην υπηρεσία άλλου έθνους, διέπραξαν εγκλήματα. Ήταν λοιπόν συνολική η αποδοχή της προπαγανδιστικής άποψης σε αυτή την περίπτωση σε αντίθεση με την περίπτωση των σλαβόφωνων, αν και ανεξήγητα από πρώτη ματιά: για παράδειγμα, περιουσιακά ζητήματα υποβόσκουν και στις δύο περιπτώσεις.

Πιστεύω ότι η «εθνική ομοψυχία» στην περίπτωση των Τσάμηδων, που μόνο πρόσφατα άρχισε να διαρρηγνύεται, οφείλεται κυρίως στους εξής λόγους: στην πλήρη αποσιώπηση και απόκρυψη, που επικρατούσε τόσο σε εθνικό, όσο και σε τοπικό επίπεδο, του συγκεκριμένου ζητήματος. Η αποσιώπηση αυτή ήταν δυνατή χάρη στην απομόνωση και την χαμηλών τόνων πολιτική της Αλβανίας μέχρι το 1990 και στο στίγμα του αίματος που κουβαλάει ο χριστιανικός πληθυσμός της περιοχής.

Η πολιτική της Ελλάδας απέναντι στην Αλβανία, ειδικά το

πρώτο μισό της δεκαετίας του '90, η δημιουργία ζητημάτων σχετικά με την ελληνική, ή υπό κατασκευήν ελληνική, μειονότητα, η πολιτική του αλβανικού κράτους που επαναπροσδιορίζει την εθνική του αυτοεικόνα μετά το '90 και η λογική του στριμωγμένου ζώου που κυριαρχεί στη χώρα, επέτειναν την απουσία του τσάμικου ζητήματος από το δημόσιο λόγο. Μάλιστα η ισχυρή παρουσία αλβανών μεταναστών στην Ελλάδα, φαίνεται ότι ισχυροποιεί τα σχετικά ανταντακλαστικά.

Η ιστορία της περιοχής, οι σφαγές και η εθνοκάθαρση, και οι αιτιάσεις που περιγράφηκαν παραπάνω δημιούργησαν έναν χώρο που δεν μπορεί να καταληφθεί εύκολα από τις νεότερες ιστορικές προσεγγίσεις.

Η αρχή της επιστημονικής έρευνας στην Ελλάδα γύρω από το τσάμικο ζήτημα έχει αρχίσει, μαζί με τη συνεχιζόμενη απουσία του ζητήματος στο δημόσιο χώρο. Κάποιες προσπάθειες αποκατάστασης ή δαιμονοποίησης είναι πολύ πιθανόν να εμφανιστούν επίσης. Όπως και οι χρήσεις του ζητήματος, από «εθνικά και κοινωνικά συμφέρουσες» προσεγγίσεις που θα εκμεταλλεύονται την υποτιθέμενη ασυλία που έχει προσφέρει η αριστερά σε άλλες μειονότητες ή εθνοτικές ομάδες, όπως για παράδειγμα την μη ανάδειξη του γεγονότος ότι σλαβόφωνοι που συνέδεσαν τις τύχες τους με τη Βουλγαρία, ή την υποταγή της στο εθνικο-εθνικόφρον συμφέρον, όπως για παράδειγμα την ελαχιστοποίηση της σημασίας των κάθε λογής βλάχικων ομάδων στην Κατοχή. Μια από τις χρήσεις αυτές θα είναι η «αποκατάσταση» ομάδων ή κοινοτήτων ορθόδοξων χωρίς ανιχνεύσιμα στοιχεία κοινωνικών ή οικονομικών διακρίσεων και υστέρησης που διέρρηξαν την αντίσταση του έθνους και συνεργάστηκαν με τις Δυνάμεις Κατοχής. Η «αποκατάσταση» αυτή μπορεί να γίνει μέσω της μεταφορά του παραδείγματος της συνεργασίας των μειονοτήτων, υποβαθμίζοντας το γεγονός ότι αυτές υπέστησαν ήπιες έως σκληρές διακρίσεις.

Η αδυναμία να αντικρίσουμε την εθνική μας εικόνα, το τοπικό πρόβλημα στην Τσαμουριά και οι πολιτικές των δύο χωρών, συνθέτουν μέχρι στιγμής ένα τοπίο στο οποίο κυριαρχούν οι αφορισμοί και δημοσιογραφικά ρεπορτάζ αμφίβολης εγκυρότητας. Η αλλαγή του παραπάνω σκηνικού και η δημιουργία των όρων μιας δημόσιας συζήτησης μόνο θετικά αποτελέσματα μπορεί να επιφέρει, και υπάρχουν πλέον όλες οι προϋποθέσεις για να πραγματοποιηθεί.